

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВУЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті визначено поняття “соціально-педагогічне проектування виховуючого середовища” як умова підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дезадаптованими дітьми й молоддю. Проаналізовано й узагальнено досвід педагогічного проектування виховуючого середовища, на основі якого наведено алгоритм діяльності соціального педагога, що покладено в основу розробки технології підготовки майбутніх фахівців до означеного виду діяльності.

Ключові слова: проектування, виховуюче середовище, підготовка майбутніх соціальних педагогів.

Згідно зі змістом Наказу Президента України “Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року” та галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти стратегічними напрямками розвитку визначено модернізацію структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу, а також побудову ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді. А одним із провідних завдань педагогічної освіти обрано забезпечення навчальних закладів усіх типів і форм власності практичними психологами та соціальними педагогами, що підтверджує необхідність підвищення ефективності підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дезадаптованими дітьми й молоддю.

У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів чільне місце займає формування їхньої готовності до здійснення виховної діяльності в умовах різних соціокультурних осередків. Аналіз результатів діяльності майбутніх соціальних педагогів під час практики показав низьку практичну готовність до здійснення соціально-педагогічної діяльності з дезадаптованими учнями й молоддю в умовах різних соціальних інститутів. Це зумовило необхідність пошуку шляхів і засобів ефективної підготовки майбутніх фахівців в означеному напрямі.

Аналіз та узагальнення теоретичних наробок і практики роботи з дезадаптованими дітьми й молоддю дали змогу виявити, що у професійній діяльності в означеному напрямі сучасні дослідники виділяють: соціальну, медичну, психологічну й педагогічну допомогу, а також виокремлюють два різновиди діяльності: соціальну профілактику та соціальну реабілітацію. Незважаючи на те, що переважна більшість дезадаптованих осіб потребує реабілітаційної та ресоціалізаційної діяльності, соціально-профілактична діяльність є дуже важливою, бо саме її має здійснювати соціальний педагог, що планує викоринити проблему дитячої та молодіжної дезадаптації в умовах певного мікросоціуму. Тому виникла необхідність у підготовці майбутніх соціальних педагогів до ефективного здійснення вищезначеного виду діяльності.

Російські дослідники в галузі виховання (Н.І. Новікова, І.П. Подласий, Н.Л. Селіванова, В.Ю. Ромайкін) [4; 5; 13; 15] доводять, що виховні впливи на особистість мають відбуватись через організацію виховуючого середовища, тому особливого значення набувають питання педагогічного проектування соціально-виховуючого

середовища, що може забезпечити реалізацію особистісно-орієнтованої парадигми й попередити появу дезадаптацій у дитячому й молодіжному середовищі. Теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що в ній майже не висвітлюються питання підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери до проектування соціально-виховуючого середовища, яке сприятиме попередженню й подоланню дезадаптацій у дітей і молоді.

Для виявлення суттєвих ознак процесу педагогічного проектування звернемося до термінології. У тлумачному словнику В. Даля “проектувати – це задумати, загадати... передбачити до використання, скласти для цього записку” [6, с. 148]. Радянський енциклопедичний словник дає таке визначення проектуванню: “процес створення проекту – прототипу, прообразу об’єкта, що передбачають” [17, с. 1076]. З точки зору В.В. Краєвського та І.Я. Лернера, педагогічне проектування є неодмінною умовою здійснення регулюючої функції педагогіки й виділяється сьогодні в особливий вид педагогічної діяльності [19]. Л.Д. Столяренко визначає педагогічне проектування “як одну із функцій будь-якого педагога, що є не менш значущою, ніж організаторська, гностична або комунікативна” [18, с. 61], В.С. Безрукова зазначає, що “педагогічне проектування – це попередня розробка основних деталей майбутньої діяльності учнів і педагогів” [1, с. 95]. І.П. Підласий визначає проектування (планування) як “останню стадію підготовки уроку, яка закінчується створенням програми управління пізнавальною діяльністю учнів” [14, с. 534].

Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що різні автори визначають його як процес (В.С. Безрукова, І.П. Підласий), як специфічну діяльність (В.В. Краєвський, І.Я. Лернер), а також як одну із функцій будь-якого педагога (Л.Д. Столяренко). Щодо змісту поняття, то його ототожнюють із плануванням (І.П. Підласий), із моделюванням (Н.О. Яковлева), із розробкою основних етапів та засобів педагогічної діяльності вчителя і учнів (В.С. Безрукова).

Отже, враховуючи наведені визначення, вважаємо, що соціально-педагогічне проектування є дуже важливим етапом у підготовці до використання в реальному педагогічному процесі конкретних педагогічних ідей, тому потребує розробки технології, яка допомагатиме майбутньому фахівцю соціально-педагогічного профілю набутти відповідних вмінь і навичок та забезпечуватиме підвищення ефективності його соціально-виховної діяльності.

Мета статті – визначення теоретичних основ соціально-педагогічного проектування виховуючого середовища як умови ефективною підготовки фахівця соціально-педагогічного профілю до роботи з дезадаптованими дітьми й молоддю. Завданнями статті є: визначення ролі виховуючого середовища в попередженні й подоланні дезадаптацій у дітей і молоді, аналіз та узагальнення досвіду соціально-педагогічного проектування в різних соціокультурних осередках та розробка технології проектування виховуючого середовища для дезадаптованих дітей і молоді, що має бути засвоєна в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Аналіз наукової літератури з проблеми педагогічного проектування виховуючого середовища показав, що дослідниками розроблені теоретичні основи педагогічного проектування освітнього середовища. Так, С.О. Назаров вважає, що це – “продуктивна діяльність, підсумком якої є проект та програма його реалізації у практику освіти, а також результати освітнього процесу, що досягнуто під час реалізації проекту” [11, с. 1]. Обираючи у якості об’єкта педагогічного проектування інформаційно-освітнє середовище ВНЗ, автор виділяє такі етапи в процесі його створення [11]: 1) визначення цілей і навчальних задач; 2) аналіз початкового стану освітнього середовища; 3) вибір педагогічних технологій, методів, прийомів,

нього середовища; 3) вибір педагогічних технологій, методів, прийомів, а також видів і форм контролю навчальної діяльності; 4) інформаційне наповнення; 5) визначення функцій; 6) педагогічна модель; 7) прогнозування та побудова гіпотез; 8) практична реалізація та впровадження; 9) оцінка ефективності; 10) коректування. Аналіз вищезазначеного дає змогу стверджувати, що об'єкт визначається розглядається автором як педагогічна система, тому визначені етапи проектування можуть бути використані і для розробки соціально-педагогічного проекту виховуючого середовища, яке теж являє собою певну педагогічну систему, але, враховуючи специфіку процесу виховання, слід внести корекцію у зміст діяльності на вищезазначених етапах.

Отже, проектування майбутніми соціальними педагогами виховуючого середовища передбачає наявність таких компонентів у системі їхніх дій: аналіз запитів, можливостей та рівня вихованості об'єктів соціально-педагогічної діяльності; аналіз виховних можливостей середовища, певного закладу або осередку, а також виховних ресурсів та резервів суб'єктів соціально-педагогічної діяльності; визначення мети й завдань, що мають бути реалізованими під час проекту (стратегічні, тактичні, оперативні); аналіз історичного досвіду виховання, враховуючи особливості, визначені на попередніх етапах, та вибір теоретико-методологічної основи (аналога) подальшої проектної діяльності; створення авторської моделі соціально-виховуючого середовища; розробка алгоритму та засобів соціально-педагогічної діяльності відповідно до розробленої моделі; апробація створеного проекту в експериментальних умовах партнерської мережі (або під час практики) та визначення ефективності розроблених засобів та необхідності у корекції діяльності; узагальнення результатів проектної діяльності, оформлення звіту.

В.В. Серіковим визначено, що основними закономірностями, які слід враховувати під час педагогічного проектування в особистісно-орієнтованій освіті є такі: елементом проектування є подія в житті особистості, що складає її життєвий досвід; проектування є спільною діяльністю суб'єктів педагогічного процесу, що стає джерелом особистісного досвіду учня [16]. Зважаючи на вищезазначене, під час соціально-педагогічного проектування слід враховувати ці характеристики, намагаючись всіляко збагачувати виховну взаємодію суб'єктів у виховному середовищі, з метою підсилення виховуючого впливу.

К.Г. Кречетніков доводить, що під час педагогічного проектування освітнього середовища має бути розроблено його структурно-логічну схему, яка містить: цілі, завдання, принципи, вимоги, зміст, системи мотивів і організаційно управлінських впливів, комунікаційний складник і критерії оцінювання ефективності проекту [8]. Погоджуємося з ідеями дослідника та вважаємо, що створення моделі під час соціально-педагогічного проектування виховуючого середовища сприятиме підвищенню його теоретичної розробленості, покращенню результативності проекту, гнучкості у виборі засобів і способів практичної діяльності, яка стане більш технологічною.

Контент-аналіз сучасних педагогічних енциклопедичних видань свідчить, що поняття “виховуюче середовище”, “виховуючий простір” ще не набули статусу педагогічних категорій, мабуть тому вони в них і відсутні, хоча в сучасних періодичних і наукових виданнях ці терміни дістали розповсюдження. Так, на рівні створення освітньо-виховної системи міста, регіону Є.В. Бондаревська визначає поняття “виховний простір” як середовище, що має територіальну “визначеність і певні якісні характеристики...; культурне середовище для виховання дітей” [2]. У виховному просторі мікрорегіону автор виділяє різні культурні середовища: академічне

(до якого відносить наукові співтовариства учнів, центри додаткової освіти, олімпіади, конкурси, недільні школи тощо); клубне (профільні клуби, дискотеки, вуличні свята тощо); середовище творчих майстерень (образотворче мистецтво, народні ремесла, домогосподарювання тощо); оздоровче середовище (спортивні секції, дитячі стадіони, реабілітаційні центри).

А.К. Лукіна пропонує проводити педагогізацію оточуючого середовища через соціально-педагогічне проектування на рівні міста. Аналізуючи роль середовища у формуванні особистості підлітка, визначає основні його характеристики, що забезпечуватимуть ефективний розвиток дитини [9, с. 24–25]: відносна стабільність і сталість; зв'язки, взаємодія, несуперечність різних просторів, що доповнюють і компенсують дії одне одного; чітка підпорядкованість простору; спонукальний, а не забороняючий характер регламентації життя; зв'язок часів в організації життя; фіксування етапів становлення дорослим шляхом проведення різних ритуалів; участь дитини у створенні середовища як умова її самореалізації; достатнє багатство й різноманітність елементів середовища, що спонукають особистість до пошуку й вибору власної “соціоекологічної ніші”. Автор наполягає на необхідності врахування умов середовища, де живе дитина, для проектування освітнього простору, необхідного для її гармонійного розвитку, а також виділяє особливості проектування освітнього простору для різних районів міста.

На рівні навчального закладу В.В. Веснін та І.Б. Левицька визначають соціокультурне освітнє середовище засобом розвитку особистості та розробляють концепції створення освітнього середовища на базі певного навчального закладу [3, с. 121]. Автори наводять етапи моделювання педагогічної системи російської національної школи, а також стверджують, що моделювання виховної системи школи дає змогу створити проект особистості випускника цієї школи, до основних рис якого, крім дидактичних складових (знання і вміння у предметних галузях), входить багато соціальних (наприклад, поважати власні традиції й культуру інших народів тощо), які, на наш погляд, сприятимуть більш ефективній самореалізації учнів у сучасних умовах.

Л.А. Клепачевська аналізує процес створення освітнього середовища в умовах гімназії та наводить ефективні засоби управління цим процесом (як-от: школа адаптації молодого вчителя; Рада нарадників; тижні методичної майстерності, “круглі столи”, “педагогічні читання”, школа резерву кадрів, що керують, творчі відрядження тощо), що дають змогу створити умови, сприятливі для розвитку кожної особистості [7, с. 127].

Окрім цього, аналіз існуючих розробок дає змогу виділити різні шляхи створення виховуючого середовища залежно від педагогічної концепції і специфічних особливостей суб'єктів педагогічної взаємодії. Враховуючи вищезазначені ідеї, нами розроблено теоретичні основи соціально-педагогічного проектування виховуючого середовища для дезадаптованих дітей і молоді. Концептуальна ідея нашого дослідження полягає в тому, що соціально-педагогічне проектування виховуючого середовища визначаємо як систему, що забезпечує зниження рівня дії негативних чинників у мікросередовищі дезадаптованих дітей і молоді та є умовою підвищення їхнього адаптаційного потенціалу з одного боку, з іншого – як підсистему педагогічних впливів на рівні макросередовища, що сприятимуть появі соціально-виховуючого простору, попередженню та подоланню дезадаптацій у дітей і молоді.

Як доводять дослідження Л.І. Маленкової, “розв'язанню проблем адаптації дітей до соціальних умов життя сприяє педагогізація середовища, тобто спеціальне піклування про створення виховуючого середовища” [10, с. 157]. Автор вважає, що є два шляхи створення виховуючого середовища: 1) надання педагогічної інтерпретації природним і соціальним факторам за допомогою педагогічних прийомів

(цілеспрямоване привернення уваги, роз'яснення незрозумілих явищ і фактів, етичних та естетичних оцінок, організації спостереження предметів і явищ; 2) конструювання спеціальних виховуючих ситуацій у середовищі. Враховуючи специфіку профілактичної соціально-педагогічної діяльності з дезадаптованими дітьми й молоддю, другий шлях є основним під час створення майбутніми фахівцями соціального-педагогічного проекту виховуючого середовища.

Н.Є. Щуркова визначає такі елементи виховного середовища [20]: предметно-просторове оточення (устрій приміщень та оточення виховного осередку, що стає фактором виховання тільки в разі його “олюднення”), поведінкове оточення (єдина карта поведінки всього закладу, в якому домінуючими є ті або інші форми поведінкових проявів, певні складні ситуації етичного порядку), подійне оточення (сукупність подій, що стають підґрунтям для формування оцінок і життєвих висновків, які формують особистість), інформаційне оточення (всі інформаційні ресурси, що використовують для виховання особистості, як-то: бібліотека, публічні виступи видатних осіб, конференції тощо). Беручи за основу визначені автором елементи виховуючого середовища, майбутні соціальні педагоги мають створити його модель, враховуючи специфіку й можливості мікросоціуму, в якому відбувається процес виховання дезадаптованої дитини, намагаючись зміцнити виховні можливості виховного простору і створити резервні, додаткові чинники, що допоможуть використати можливості появи дезадаптацій у дитячому й молодіжному середовищі.

Отже, етапами соціально-педагогічного проектування виховуючого середовища є: 1) діагностико-аналітичний (визначення суб'єктивних запитів, інтересів і потреб дезадаптованих дітей і молоді, а також можливостей виховного мікро- та макросоціуму); 2) моделююче-прогностичний (моделювання, конструювання, експертиза моделі спроектованого середовища); 3) проектно-операційний (створення проекту освітнього середовища, впровадження його елементів у процес виховання); 4) рефлексивно-корекційний (оцінювання ефективності розробленого проекту, розробка методичних матеріалів з його впровадження).

З метою опанування вищезначеними етапами діяльності в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у Харківському національному університеті імені Г.С. Сковороди розроблено спецкурс “Соціально-педагогічне проектування виховуючого середовища дитячих і молодіжних організацій”, а також налагоджена взаємодія з різноманітними соціальними інституціями (партнерська мережа), в яких знаходяться дезадаптовані діти, де студенти мають можливість реалізовувати власні проекти соціально-виховуючого впливу під час практики чи волонтерської діяльності, підсилюючи тим самим виховний простір, що оточує дезадаптованих дітей.

Висновки. Підсумовуючи вищезначене, можна зробити такі висновки: 1) аналіз теоретичних розробок щодо проектування виховуючого середовища дав змогу виділити певні рівні педагогічної дійсності, на яких термін набув розповсюдження (регіону, міста, навчально-виховного закладу); 2) проблема проектування виховуючого середовища як основи професійної діяльності майбутнього фахівця соціально-педагогічного профілю є вельми актуальною та потребує технологічної розробки; 3) теоретичними основами проектування соціально-виховуючого середовища для дезадаптованих дітей і молоді обрано ідеї Є.В. Бондаревської, А.К. Лукіної, Л.І. Маленкової, Н.І. Новікової, Н.Л. Селіванової, В.Ю. Ромайкіна, Н.Є. Щуркової, що покладено в основу розробки відповідної технології соціально-педагогічної діяльності, яка складається з етапів: діагностико-аналітичного, моделююче-прогностичного, проектно-операційного, рефлексивно-корекційного. Отже, со-

ціально-педагогічне проектування виховуючого середовища є процесом, що дає змогу майбутнім фахівцям соціально-педагогічного профілю поєднувати найкращі здобутки історико-педагогічного досвіду й останні наукові напрацювання з метою створення науково-обґрунтованої системи виховного впливу, яка забезпечує підвищення ефективності процесу соціального виховання дезадаптованих дітей і молоді, а також сприяє зростанню якості їхньої професійної підготовки.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми, подальшого розгляду потребує питання добору діагностичного матеріалу для визначення ефективності професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до проектування соціально-виховуючого середовища для дезадаптованих дітей і молоді.

Список використаної літератури

1. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика : учеб. пособие / В.С. Безрукова. – Екатеринбург : Деловая книга, 1996. – 342 с.
2. Бондаревская Е.В. Воспитательное пространство как среда духовно-нравственного становления личности / Е.В. Бондаревская // Педагогический альманах. – № 2. – 2002. – С. 36–41.
3. Веснин В.С. Социокультурная образовательная среда школы как средство развития личности / В.С. Веснин, И.Б. Левицкая // Педагогический альманах. – № 2. – 2002. – С. 118–124.
4. Воспитательное пространство как объект педагогического исследования / под ред. Н.Л. Селивановой. – Калуга : Институт усовершенствования учителей, 2000. – 248 с.
5. Новикова Л.И. Школа и среда / Л.И. Новикова. – М. : Знание, 1985. – 80 с.
6. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4-х т. / В. Даль ; вступ. ст. А.М. Бабкина. – М. : Рус. яз., 1980. – Т. 3. – 555 с.
7. Клепачевская Л.А. Управление образовательным процессом с опорой на личностную ориентацию / Л.А. Клепачевская // Педагогический альманах. – 2002. – № 2. – С. 124–128.
8. Кречетников К.Г. Проектирование креативной образовательной среды на основе информационных технологий в вузе : монография / Константин Геннадиевич Кречетников. – М. : Госкоорцентр, 2002. – 296 с.
9. Лукина А.К. Проектирование пространства развития подростка в современных условиях / А.К. Лукина // Педагогика. – 2002. – № 1. – С. 23–27.
10. Маленкова Л.И. Теория и методика воспитания : учеб. пособ. / Л.И. Маленкова. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 480 с.
11. Назаров С.А. Проектирование как технология построения информационно-образовательной среды технического вуза [Электронный ресурс] / С.А. Назаров. – Режим доступа: [//www.sergey-nazarov2005.narod.ru/.../aspirant.htm](http://www.sergey-nazarov2005.narod.ru/.../aspirant.htm).
12. Песоцкий Ю.С. Высокотехнологическая образовательная среда: принципы проектирования / Ю.С. Песоцкий // Педагогика. – 2002. – № 5. – С. 26–34.
13. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учеб. для студ. пед. вузов : В 2 кн. / И.П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 2 : Процесс воспитания. – 256 с.
14. Подласый И.П. Педагогика : Новый курс : В 2 кн. / И.П. Подласый. – М. : ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения : учебник. – 576 с.
15. Ромайкин В.Ю. Соотношение понятий “воспитывающая среда” и “воспитательное пространство” [Электронный ресурс] / В.Ю. Ромайкин. – Режим доступа: vestnik.uspu.org/releases/pedagoka_i.../21_21.
16. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В.В. Сериков. – М. : Логос, 1999. – 272 с.
17. Советский энциклопедический словарь. – 2-е изд. / гл. ред. А.М. Прохоров. – М. : Сов. энцикл., 1979. – 1600 с.

18. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология / Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Дону : Феникс, 2000. – 544 с.
19. Теоретические основы процесса обучения в советской школе / под ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернера. – М. : Педагогика, 1989. – 320с.
20. Щуркова Н.Е. Практикум по педагогической технологии / Н.Е. Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 1998. – 234 с.
21. Яковлева Н.О. Проектирование как педагогический феномен / Н.О. Яковлева // Педагогика. – № 6. – 2002. – С. 8–14.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2013.

Костина В.В. Особенности подготовки будущих социальных педагогов к проектированию воспитывающей среды

В статье определено понятие “социально-педагогическое проектирование воспитывающей среды” как условие подготовки будущих социальных педагогов к работе с дезадаптированными детьми и молодежью. Проанализирован и обобщен опыт педагогического проектирования воспитывающей среды, на основе которого приведен алгоритм деятельности социального педагога, который положен в основу разработки технологии подготовки будущих специалистов к соответствующему виду профессиональной деятельности.

Ключевые слова: проектирование, воспитывающая среда, подготовка будущих социальных педагогов.

Kostina V. Aspects of preparation of future social pedagogues for designing the upbringing environment

In the article, the notion is set of “social-pedagogical design of upbringing environment” as a condition for the preparation of future social workers to work with maladjusted children and youth. Also analyzed and summarized is the experience in pedagogical design of upbringing environment, based on which an algorithm is derived for social pedagogue’s activities, which underlies the development of the technology for training of future specialists for the relevant occupational sector.

Researchers define the following elements of the upbringing environment: domain-spatial environment, behavioral environment, event-driven environment, informational environment. Based on the above elements of the upbringing environment, future social pedagogues should create its model, taking into account the specific features and possibilities of micro-society in which the process of upbringing of maladjusted children is conducted, trying to enhance educational abilities of upbringing environment and create additional factors of the nurturing environment that will help eliminate the possible appearance of maladjustments in childhood and youth environment.

As theoretical base for design of social and upbringing environment for maladjusted children and young people are chosen the ideas of E.V. Bondarevskaya, A.K. Lukin, L.I. Malenkov, N.I. Novikova, N.L. Selivanov V.Y. Romaykina, N.E. Schurkovoy, which are the basis of development of appropriate technology and social-pedagogical activity that consists of the following stages: 1) diagnostic and analytical (the definition of subjective demands, interests and needs of maladjusted children and youth, as well as educational possibilities of the micro- and macro-societal medium); 2) modeling and prediction (modeling, design and examination of the projected environment’s model), 3) design and operational (creation of an upbringing environment project, the implementation of its elements in the process of upbringing), 4) reflexive correctional (evaluation of the effectiveness of the project that was developed, creation of teaching materials for its implementation).

For the purpose of attaining the above-mentioned steps in the process of training of future social pedagogues, in the Kharkov National University, named after G.S. Skovoroda, there has been designed a special course, “Social and pedagogical design of upbringing environment among children and youth organizations”, also there has been established a cooperation with various social institutions, where maladjusted children are present, and where students have the opportunity to implement their own projects for social and upbringing influence during training practice or volunteer activities, thereby enhancing the educational environment that surrounds maladjusted children.

Key words: design, upbringing environment, training of future social pedagogues.